Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
Journal of Turkish Language and Literature

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 61, Sayı: 2, 2021, 561-584
DOI: 10.26650/TUDED2021-931814

Araştırma Makalesi / *Research Article*

Çingenelerin "Yerleşme Stratejileri"nin Türk Edebiyatına Yansıması

Reflection of Gypsies' "Settlement Strategies" in Turkish Literature

Serap Aslan Cobutoğlu[1]

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çankırı, Türkiye

ORCID: S.A.C. 0000-0002-0394-5005

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Serap Aslan Cobutoğlu,
Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çankırı, Türkiye
E-mail: serapaslan@karatekin.edu.tr

Başvuru/Submitted: 03.05.2021
Revizyon Talebi/Revision Requested: 17.08.2021
Son Revizyon/Last Revision Received: 19.08.2021
Kabul/Accepted: 22.10.2021

Atıf/Citation:
Aslan Cobutoglu, S. (2021). Çingenelerin "yerleşme stratejileri"nin Türk edebiyatına yansıması. *TUDED, 61*(2), 561–584. https://doi.org/10.26650/TUDED2021-931814

ÖZET

Yaşam alanları ve şekilleri bakımından farklılık arz eden ve son yıllarda kendilerine tanınan haklarla dikkat çeken Çingeneler, sosyoloji, tarih, etnoloji, antropoloji gibi pek çok disiplinin ve sanat şubesinin yanı sıra edebiyatın da ilgi alanına girmektedirler. Bu noktada şiir, hikâye, roman, tiyatro gibi türlerde kimlikleri, sosyo-kültürel yapıları, meslekleri ve yaşam biçimleriyle yer almaktadırlar. Bununla birlikte Çingenelerin kent içindeki yerleşme deneyimleri, kentsel dönüşüm odaklı yerleşme sorunları, mekânsal damgalanma gibi hususları kapsayacak biçimde mekânsal boyutuyla da hikâye ve roman türü başta olmak üzere pek çok eserde varlık gösterdikleri görülmektedir. Ancak edebiyat sahasında yapılan çalışmalarda bu boyutun çoğu kez ihmal edildiği görülmektedir, hatta Çingeneleri mekânsal boyutla değerlendiren bir çalışma neredeyse bulunmamaktadır. Oysa akademik çalışmalarda kurulan bu ilginin antropoloji, etnoloji başta olmak üzere disiplinlerarası çalışmalara kaynak ve veri oluşturacağı açıktır. Bu perspektiften hareketle bu çalışmada Türk kültürünün ve gündelik hayatının önemli bir parçasını teşkil eden Çingenelerin, kentsel ölçekteki "yerleşme stratejileri"nin edebi metinlerdeki yansıması üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, edebiyata çok boyutlu olarak yansıyan Çingenelerin hikâye ve roman türü üzerinden yerleşme pratikleri ile ilgili bir fikir vermek, yurt edinme süreçlerini anlaşılır kılmak, kent içinde ürettikleri mekânların içinde ve dışında diğer grup ve topluluklarla birlikte yaşama katılma ve kentsel mekânda kendilerine alan açma çabalarını gözlemlemek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çingene, yerleşme stratejileri, yeni araziler keşfetme, kent içi boşlukları doldurma, zorunlu yerleşim alanlarından dağılma, yer-yurt sorunu

ABSTRACT

Gypsies, who differ in their living spaces and who have recently drawn attention due to rights granted to them, appear in the field of literature, in many branches of art, and in disciplines such as sociology, history, ethnology, and anthropology. Currently, Gypsies are portrayed in such genres as poetry, story, novel, and theater, along with their identities, socio-cultural structures, professions, and lifestyles. In addition, Gypsies appear in literary genres that express their spatial dimension, including issues such as urban settlement experiences, settlement problems focused on urban transformation, and spatial stigma. In literary studies, however, Gypsies' spatial dimension is often neglected; almost no studies treat them according to spatial dimension. Clearly however, this interest, once established in academic studies, will constitute sources and data for interdisciplinary studies, especially in anthropology and ethnology. Based on this perspective, the study reflects Gypsies' urban-scale

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

settlement strategies, which in literary texts constitute an important part of our culture and our daily life and are of undeniable beauty and color. With this background, the study aims to outline Gypsies' settling practices through stories and novels and to make their homeland process understandable.
Keywords: Gypsy, settlement strategies, new land discoveries, filling the urban void, dispersal from compulsory residential areas, land-dormitory problem

EXTENDED ABSTRACT

Gypsies, who became the focus of curiosity and interest from the moment historical records began to include them, constitute an ethnic community living almost everywhere in the world. The community, whose physical appearances, lifestyle, and language differ from those of other peoples and who generally live as nomads, is commonly called "Gypsy." However, this ethnic community constitutes a "marginal" group drawing attention to their life in urban and rural areas, their economic activities, their position in education, their employment processes, and their characteristic personality traits. Thus for centuries, Gypsies have been a favorite subject in both popular culture and academic studies.

Gypsies, who help form Anatolia's historical richness and constitute an important part of daily life, are scattered in various Turkish cities and constitute a significant section of society. Despite non-Gypsies' prejudices about their nomadic lives, this community, which carefully preserves its traditions and lifestyles, has become the subject of many countries' arts and "sciences." Globally, studies of Gypsies mostly treat them in historical, sociological, ethnological, anthropological, and linguistic dimensions. However, Turkish studies mostly treat Gypsies at the regional level, along with their social, historical, and cultural contexts. Although in recent years considerable interest in Gypsy studies has emerged, studies that examine their position in societies where they live have remained insufficient. Although worth studying through various disciplines, Gypsy literary studies have depicted them multidimensionally, but still, more versatile, in-depth studies are needed. In Turkish literature, many writers and poets have included Gypsies in their works and writings in various contexts, among others: Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Rasim, Ahmet Haşim, Osman Cemal Kaygılı, Hüseyin Rahmi, Refik Halit, Halide Edib, Ömer Seyfettin, Yahya Kemal, Sait Faik, Kemal Bilbaşar, Orhan Kemal, Muzaffer İzgü, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Halikarnas Balıkçısı, Buket Uzuner, Sevgi Soysal, Latife Tekin, İhsan Oktay Anar, Berna Durmaz, and Ayşegül Devecioğlu.

In several genres such as stories, novels, and poems, Gypsies have been portrayed in their spatial dimension and as subjects with identities, socio-cultural elements, professions, and lifestyles. Literary studies, however, often neglect the spatial dimension, and almost no studies have taken a spatial approach. Clearly, this academic interest can constitute sources and data for interdisciplinary studies, especially in anthropology and ethnology. Based on this perspective, this study focuses on Gypsies' settlement strategies as described in literary texts: marginalized people faced with serious psycho-social, cultural, economic, and political problems in Turkey and/or a "disadvantaged ethnic group" forming an important part of

Turkish culture. Settlements' physical and socio-cultural structures included in literary texts were not included in this study, which, instead, aimed to reflect settlement strategies developed by Gypsy-origin communities in urban space's production and inclusion in urban life as portrayed in stories, novels, and poems. Accordingly, beginning with Ahmet Mithat Efendi's story "Çingene" (1886), one of the first Gypsy narratives, until publication of the narrative *Romanika Çingenem* (2016), stories and novels often emphasize Gypsies' settlements and settling experiences, problematizing those experiences. In addition, works that provide data on Gypsies settlement strategies are tabulated.

When we examine ethnic Gypsies' settling experiences as depicted in literary texts, those texts' authors seem to have included some parallels with Gypsies' real lives. Accordingly, strategies adopted by settled Gypsies in stories and novels in which producing and experiencing their own urban spaces are problematized, draw attention as new land exploration, as filling urban gaps, and as dispersal from compulsory settlement areas.

However, Gypsies have faced the problem of place-homeland since they first began to spread around the world. The times they adopted for settlement left them with various settlement precedents to overcome the place-dormitory problem. Importantly, many texts should parallel Gypsy life to indicate that Gypsies, important to our society and occupying a great place in literary works with their socio-cultural characteristics and their crafts, are *not indifferent* to the problem of homeland. Probably, new studies that parallel many Turkish literary efforts will contribute to Gypsies' practices of holding urban space and of producing and making sense of their own urban spaces. Thus, this ethnic group's efforts—including undeniable cultural diversity—to participate in life in these spaces, with other groups, can be observed.

GİRİŞ

Tarih kayıtlarının kendilerinden söz etmeye başladığı andan itibaren merakın ve ilginin odağı haline gelen Çingeneler, dünyanın neredeyse her yerinde yaşayan ve Gypsies, Zigeuner, Gitanos, Heiden, Cigani gibi adlarla tanınan (Dişli, 2016, s. 98) etnik bir topluluktur. Fiziksel görünümleri, yaşam tarzları ve dilleri diğer halklardan farklı olan, yaşamlarını genelde konar-göçer olarak idame ettiren bu topluluk (Altınöz, 2013, s. 17), yaygın kullanımıyla "Çingene"[1] olarak adlandırılmakla birlikte sahip oldukları karakteristik kişilik özellikleri kadar kentsel ve kırsal alanlar içerisinde sürdürdükleri yaşamları, iktisadi faaliyetleri, eğitim yaşantısındaki konumları ve istihdam süreçleri ile de dikkat çeken "marjinal" bir kitleyi teşkil etmektedirler (Çetin, 2017, s. 86). Bu bakımdan asırlardır hem popüler kültürün hem de akademik çalışmaların gözde konularından biri olagelmişlerdir (Dişli, 2016, s. 98).

Kökenleri konusu oldukça tartışmalı[2] olan bu etnik grup, Hindistan'dan 5. ve 9. yüzyıllar arasında farklı dalgalarla ayrılmış ve dünyanın birçok bölgesinde göçler[3] vasıtasıyla yerleşke kurmuşlardır. 10. ve 13. yüzyıllar arası Bizans'a geldikleri tahmin edilmekle birlikte (Kolukırık, 2004, s. 22) ilerleyen dönemlerde küçük gruplar halinde Avrupa içlerine göçleri devam etmiştir.[4] Özellikle 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyılın başlarında Avrupa içerisinde büyük bir Çingene göçü yaşanmıştır. Bu göç, dünya üzerindeki Çingene nüfusunun dağılımını önemli ölçüde etkilemiştir. Fransa, İngiltere ve İspanya, Çingenelerin yoğun olarak toplandığı ülkeler olmuştur. Bazı Çingene grupları ilerleyen dönemlerde Amerika, Kanada, Avustralya ve Güney Afrika'ya geçmişlerdir (Marushiakova ve Popov, 2006, s. 86). 20. yüzyıla gelindiğinde ise yeni göç hareketlerinin olumsuz sonuçlarından biri olarak Batı Avrupa hükümetlerinin Çingenelere karşı tutumları sertleşmiş, Nazi dönemi Avrupa'sında ise "yok edilmesi gereken aşağı ırklar"

1 Çingeneler yüzyıllarca değişik isimlerle anılmış bir topluluktur. "Çingene" adının nereden geldiği konusunda tam bir uzlaşı sağlanmış değildir. Konu ile ilgili ileri sürülen görüşler için bk. (Kolukırık, 2005, s. 2; Yılgür, 2017a, s. 1-25). Bu çalışmada ise Çingene adına yüklenen yanlış önyargı ve hurafelerden bağımsız olarak ve Çingene kelimesinin çağrıştırdığı her türlü pejoratif anlam dışarıda tutularak gerek Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tarihî kayıtlarda gerekse Türk toplumundaki "Roman" adının "Çingene" adıyla olan paralelliği dolayısıyla ve çalışmaya veri oluşturan edebî metinlerde hem yazarların hem de metinlerdeki Çingene ve Çingene olmayan karakterlerin söyleminde Çingene adlandırmasının ağırlıkta olması nedeniyle "Çingene" kelimesinin kullanımı tercih edilmiştir.

2 Çingenelerin kimilerine göre Hint kökenli, kimilerine göre kayıp kıta Atlantis, kimilerine göre Amerika yerlileri veya Avrupa kökenli oldukları yolunda görüş beyan edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Sway, 1988; Kenrick, 2006; Clebert, 1963; Kolukırık, 2004, s. 13, 20; Willems, 1997, s. 308; Hancook, 2002, s. 5-6, 9; Kolukırık, 2004, s. 13, 20; Fraser, 2005, s. 10 vd.).

3 Çingenelerin ana vatanları Hindistan'ı neden terk ettikleriyle ilgili teoriler için bk. (Marushiakova ve Popov, 2006, 11-12; Fraser, 2005, s. 26; Kenrick, 2006, s. 13-14). Bu konuda çeşitli görüşleri bir arada toplayan bir çalışma için ayrıca bk. (Kolukırık, 2004, s. 21).

4 15. yüzyılın başlarında Avrupa ve İspanya'ya ulaşan Çingeneler, ilk kez 1505 yılında İrlanda ve 1514 yılında İngiltere'de nüfus kayıtlarına geçirilmişlerdir. Literatürde Avrupa'nın Çingenelerin renkli kültürünü keşfettikleri bu yüzyıl, "ayrıcalıklı zamanlar" olarak vurgulanmış ve Çingeneler, halka karışmadıkları sürece Hristiyan âleminin en üst düzey yetkilileri tarafından yarı-asker pozisyonunda himaye edilmiş ve onlara saygı gösterilmiştir. 16. yüzyıla kadar Avrupa'da "altın çağları"nı yaşayan Çingenelere karşı bu yüzyıldan başlayarak içinde bulundukları toplumların önyargıları iyice artmıştır. Baskılar ve ağır işler altında ezildikleri gibi toplumun ahlak sisteminin temelini oluşturan tüm değerleri topluca reddeden insanlar olarak algılanmışlardır ve sırf toplumdaki statülerine dayanılarak onlar için kovulma, tecrit, asimilasyon ve yok edilme süreci başlamıştır (Asseo, 2007; Fraser, 2005).

kategorisine dâhil edilmişlerdir. Bu süreçte Çingeneler kendilerine karşı girişilen en büyük kıyımı yaşamışlardır. Büyük bir Çingene nüfusu Yahudilerle birlikte "yarı-Yahudi" ve "suç işlemeye eğilimli tehlikeli ırk" olarak tanımlanmış ve faşist politikaların kurbanı olmuştur (Kolukırık, 2005, s. 2).

Çingenelerin Anadolu'ya gelmeleri ise Hindistan'dan İran'a gerçekleşen göç hareketi iledir (Altınöz, 2005, s. 21). 15. yüzyılda Konstantinopolis'in Bizanslılardan alınmasıyla, İmparatorluk'ta Çingeneler de tebaaya dâhil edilmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde çok geniş bir coğrafi sahaya yayılmış bulunan Çingeneler, devlet tarafından sıkı bir disiplin altına alınmış, hukuki bakımdan özel bir nizama bağlanmışlardır[5] (Altınöz, 2005, s. 64). Zaman içinde Osmanlı Devleti, bünyesindeki Çingenelerin vergilerini düzenli olarak toplayamamış ve bunun önüne geçebilmek için yeni fethedilen yerlerden Çingenelere toprak vererek, onları ziraata ve yerleşik hayata geçmeye teşvik etmiştir (Özkan, 2000, s. 90).

Gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlı bir topluluk olan Çingenelerin, göçebelik gibi temel özelliklerini yitirmeden Osmanlı Devleti'nde yaşadıkları ve çok değişik idari ve hukuki uygulamalara maruz kalmalarına rağmen (Marushiakova ve Popov 2006, s. 28) bu toprakları terk etmedikleri görülmektedir. Bir kültür mozaiği görünümünde olan Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesindeki Çingene nüfusu etno-kültürel kimliklerini, özgür yaşam tarzlarını ve geleneksel işlerini korumuşlardır. Avrupa'da maruz kaldıkları sistematik baskıcı yasalardan hiçbiri Osmanlı Çingenelerine uygulanmamıştır ve onlar kendilerini Ortaçağ Avrupa'sına göre daha iyi ifade etmişlerdir.[6]

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Lozan Barış Antlaşması gereğince, Bulgaristan, Yugoslavya, Yunanistan ve diğer Balkan ülkelerinden yüz binlerce Türk'ün yanı sıra on binlerce Müslüman Çingene, Türk kökenli oldukları gerekçesiyle Türkiye'ye gönderilmiştir[7] (Arayıcı, 2008, s. 235). Nüfus mübadelesi ile Türkiye'ye gelen göçmenlerin ekonomik ve sosyal durumları dikkate alınarak Edirne, Kırklareli, İstanbul, Mudanya, Bursa, Balıkesir, Zonguldak, Sinop, Samsun, Kocaeli, İzmir, Niğde, Manisa, Silifke, Çanakkale gibi daha çok Ege, Karadeniz ve Trakya bölgelerine yerleştirilme işlemleri gerçekleştirilmiştir (Arı, 2003, s. 33-57).

Türk toplumuyla ilişkileri çok eskilere dayanan ve günümüzde dilleri, dinleri ve meslekleri bakımından pek çok alt gruba ayrılan Çingeneler, etnik bir nüfusu temsil etmektedirler (Onaran İncirlioğlu, 2007, s. 59). Türkiye'de yaşayan Çingene nüfusunun sayısı ile ilgili bir belirsizlik söz konusudur. Türkiye'nin yedi bölgesini kapsayan bir araştırmanın sonucuna göre Türkiye'de Çingene nüfusunun 4,5-5 milyon civarında olduğu tahmin edilmekle birlikte (Marsh, 2008, s. 21-22) gerçek rakamın 2 milyon olduğu düşünülmektedir (Fırat, 2016, s. 37).

5 Çingenelerin İmparatorluğa hizmetleri ve Kanuni Sultan Süleyman'ın 1530 yılında çıkardığı kanunla Çingenelere tanıdığı haklar ve yasal statü için ayrıca bk. (Gökbilgin, 1977, s. 420-426; Altınöz, 2005, s. 64).

6 Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Asseo, 2007; Fraser, 2005; Toprak ve Yağlıdere, 2005).

7 Lozan Antlaşması'nda ırk ayrımına dayalı bir nüfus sayımı yapılmadığından gelen Çingene topluluklarının (Roman, Lom, Dom ve göçebeler) nüfusunun ne kadar olduğu konusunda net veriler bulunmamaktadır (Özkan, 2000, s. 2-3).

Bugün Anadolu'nun tarihsel zenginliği içerisinde yer alan ve gündelik hayatın önemli bir parçasını oluşturan Çingeneler, Türkiye'nin çok çeşitli şehirlerine dağılmış olup, toplumun önemli bir kesimini teşkil etmektedirler. Yüzyıllardır devam eden seyahatleriyle Çingene olmayanların ön yargılarına maruz kalmalarına rağmen kendi geleneklerini ve yaşam biçimlerini büyük ölçüde muhafaza eden bu topluluk, birçok ülkenin sanatına konu olmakla birlikte "bilim"in de konusu haline gelmişlerdir.[8] Dünyada Çingeneler üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla onları tarihsel, sosyolojik, etnolojik, antropolojik, dilbilimsel boyutları ile ele alan çalışmalardır. Türkiye'deki çalışmalarda ise Çingenelerin çoğunlukla bölgesel düzlemde toplumsal, tarihsel ve kültürel bağlamları ile ele alındıkları görülmektedir. Son yıllarda Çingeneler üzerine yapılan araştırmalarda kayda değer bir ilgi görülse de onların yaşadıkları toplum içerisindeki konumlarını irdeleyen araştırmalar yeterli değildir. Farklı disiplinler odağında incelenmeye değer olan Çingeneler, edebiyata da çok boyutlu olarak yansımışlardır (Sınar, 2003, s. 143-164; Güldürmez, 2016, s. 125-134; Yiğitler, 2018, s. 83-111; Kiracı, 2020; Nemutlu, 2020, s. 208-224) ve bu sahada da daha derinlikli ve çok yönlü çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çingene tiplerinin roman ve hikâyelere yansıyan çarpıcı örnekleri üzerinde duran Sınar da ilgili yazısında edebiyatın geniş hacmi içinde Çingene tipi, yaşayışı ve bu tipin hayata bakışı ile ilgili bol miktarda malzeme olduğundan söz eder (2003, s. 145). Türk edebiyatına bakıldığında Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Rasim, Ahmet Haşim, Osman Cemal Kaygılı, Hüseyin Rahmi, Refik Halit, Halide Edib, Ömer Seyfettin, Yahya Kemal, Sait Faik, Kemal Bilbaşar, Orhan Kemal, Muzaffer İzgü, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Halikarnas Balıkçısı, Buket Uzuner, Sevgi Soysal, Latife Tekin, İhsan Oktay Anar, Berna Durmaz, Ayşegül Devecioğlu ve daha pek çok yazar ve şairin eserlerinde/yazılarında Çingenelere türlü bağlamlarda yer verdikleri görülmektedir.

Çingeneler, kimlik, sosyo-kültürel öğeler, meslekleri, yaşam biçimleri gibi konularla birlikte mekânsal boyutuyla da roman, şiir, hikâye gibi pek çok türe yansımışlardır. Bu perspektiften hareketle bu çalışmada, Türkiye'de psiko-sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yönden ciddi olumsuzluklarla karşılaşan ve/veya "dezavantajlı bir etnik grup" (Doğan, 2016; Taylan-Barış, 2015) olan ve bir taraftan da kültürümüzün önemli bir parçasını teşkil eden Çingenelerin edebi metinlerdeki yerleşme stratejileri üzerinde durulacaktır. Edebi metinlerde yer alan bu yerleşim birimlerindeki fiziksel ve sosyo-kültürel yapı çalışmaya dâhil edilmemiştir. Çalışmada, Çingene kökenli toplulukların kentsel mekânın üretimi ekseninde ve kent yaşamına dâhil olmaları yönünde geliştirdikleri "yerleşme stratejileri"nin[9] edebi metinlerdeki yansımasını ortaya koymak amaçlanmıştır. Buna göre ilk dönem Çingene anlatılarından olan Ahmet Mithat Efendi'nin "Çingene" (1886) adlı hikâyesinden başlamak üzere başka bir Çingene

8 Dişli, Çingenelerin, 18. yüzyılda, daha önceki yüzyıllar boyunca inşa edilmiş olan farklılığın açıklanması çabasıyla "bilim"in konusu haline geldiklerini, I. Dünya Savaşı sonrasında sosyal bilim literatüründe iyiden iyiye yer eden "kimlik" kavramı aracılığıyla Çingenelerin hangi araçlarla tanınacağı ya da tanımlanacağı hususunun Çingene çalışmalarının günümüzdeki ana ekseni olduğunu belirtir (2016, s. 98).

9 Bu konuda çalışmada Yılgür'ün peripatetik grupların kentsel mekâna yerleşme stratejilerine yönelik çalışmasındaki tasnifi ("yeni arazi keşifleri", "kent içi boşlukları doldurma", "zorunlu yerleşim alanlarından dağılma") esas alınmıştır. Bk. (Yılgür, 2014a, s. 189-213).

anlatısı olan *Romanika Çingenem*'e (2016) gelinceye kadar 130 yıllık bir süreçte yer alan ve Çingene kimliğinin, Çingenelerin sosyo-kültürel yapılarının yanı sıra Çingenelerin kendilerine mesken tuttukları yerleşim birimlerine ve yerleşme deneyimlerine vurgu yapan, onların bu deneyimlerini sorunsallaştıran hikâye ve romanlar üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte Çingenelerin yerleşme stratejilerine dönük veri sunan eserler de Tablo 1'de görüleceği üzere ayrıca tablolaştırılmıştır.

1. Çingene Mahalleleri

Anadolu coğrafyasına 10. yüzyıl başlarında göç etmiş (Arayıcı, 2008, s. 26) olan Çingeneler, o tarihten bu yana kültürleriyle ve sıra dışı yaşamlarıyla toplumumuzun ayrılmaz bir parçası olagelmişlerdir. "Kendilerine ait bir yer-yurtla ilişkilendirileme"yen (Okely, 2018, s. 233) Çingenelerin, gerek devlet politikası gerekse gönüllü göçler yoluyla ülkenin farklı yerlerine ekonomik ve sosyal koşullara paralel olarak dağıldıkları ve göçebe, yarı göçebe (konar-göçer) ve yerleşik olmak üzere üç çeşit yerleşim düzeni ile yaşamlarını devam ettirdikleri bilinmektedir (Duygulu, 2006, s. 22-24). Bu çalışmada ise edebi metinlerde, yerleşik Çingenelerin hangi stratejileri benimseyerek mahalleler/yerleşimler oluşturdukları hususuna değinilecektir. Bu stratejilere geçmeden önce ise Çingenelerin mahalle ölçekli dağılımlarına ve bu yerleşim birimlerinin tarihî arka planına bakmakta yarar vardır. Bu dağılımda incelediğimiz edebi metinlerde adı sıklıkla geçen mahalleler/yerleşimler öncelikli olarak belirleyici olmuştur. Buna göre tespit etiğimiz eserlerde çoğunlukla metindeki olayların ana mekânı olan, bazı durumlarda ise olaylara fon teşkil eden Çingene yerleşimleri olarak daha çok İstanbul'daki (Edirnekapı, Sulukule, Ayvansaray, Yenibahçe, Balat Lonca, Tarlabaşı, Dolapdere, Yahya Kemal), Edirne'deki (Menzilahır Mahallesi, Hıdır Ağa Mahallesi) ve Kahramanmaraş'taki (Karamaraş Mahallesi) Çingene yerleşimleri ve realitede bir karşılığı olmayan muhayyel mekânlara karşılık gelen mahalleler dikkat çekmektedir.

Osmanlı döneminde Manisa, Diyarbakır, Yozgat, Konya, İstanbul ve daha pek çok şehirde yerleşik Çingenelerin oluşturduğu Çingene mahallelerine rastlamak mümkündür. Anadolu'da 15. yüzyılın sonlarından itibaren yerleşik olabileceklerine dikkat çekilen Çingeneler[10], köy ve kasabaların kenarında sahipsiz ve boş olarak bırakılan arazilere birer gecekondu yaparak buralarda ikamet etmişledir. Halk arasında bu yerleşim birimleri Çingene/Abdal mahallesi olarak adlandırılmıştır (Altınöz, 2005, s. 46-47). İstanbul genelinde ise Çingene kökenli grupların yaşadığı 70 civarı yerleşim bölgesi tespit edilmekte (Yılgür, 2014b, s. 207) ve İstanbul Çingenelerinin çoğunlukla kentin kırsal alanlarıyla birlikte sur dipleri ve kenar mahallelere yerleşmeyi tercih ettikleri görülmektedir (Altınöz, 2005, s. 158). Tarihî sürece bakıldığında Bizans İmparatorluğu'nun başkentinde Çingenelerin yaşamlarını sürdürdükleri pek çok yerleşim bölgesi ile karşılaşılır. Özellikle Edirnekapı civarında yoğun bir Çingene nüfusu varlığını sürdürmektedir. Çalışmaya konu olan eserlerde en çok işlenen mekânlardan

10 Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferine giderken Erzurum yakınlarında konakladığı yerin adı "Kara-Çingene" olarak geçmektedir. Gökbilgin bu durumu Çingenelerin 15. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'da yerleşik olabilecekleri şeklinde yorumlamıştır (Altınöz, 2005, s. 71).

biri olan ve köklü geçmişine yapılan vurgu ile dikkat çeken Sulukule, bu tarihin mirasçısı olarak uzun yıllar varlığını sürdürmeyi başarmıştır (Yılgür, 2006, s. 34-39). Bu dönemde şehri çevreleyen kırsal arazide çok sayıda Çingene köyü ve göçebe Çingene yerleşimi bulunmaktadır. Şimdiki adı Esenler olan Litros ve Vidos dönemin en önemli Çingene köylerinden birkaçıdır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise İstanbul'da Bizans'tan devralınan kalabalık Çingene nüfusuna ek olarak dışarıdan gelen yeni göçlerle İstanbul'un Çingene nüfusu daha da artmıştır (Yılgür, 2006, s. 35) Evliya Çelebi, ünlü Seyahatnamesi'nde Fatih Sultan Mehmet'in, Çingeneleri Gümülcine ve Menteşe Sancağı'ndan getirerek İstanbul (Edirnekapı)'ya yerleştirdiğinden söz eder. Hatta Menteşe Sancağı'na bağlı olan Balat şehrinden getirttiği Çingeneleri Balat mahallesine yerleştirdiğini belirtir. İstanbul'da sur içinde Balat'tan sonra Çingenelerin yoğun olarak yaşadıkları bölge Edirnekapı ile Topkapı arasında yer alan Sulukule bölgesidir[11] (Altınöz, 2005, s. 71, 154-155). Daha önceleri kendilerine İstanbul'da Edirnekapı civarında yer gösterilmesine rağmen 18. yüzyılın ortalarından itibaren şehrin iç kısımlarına/mahallelerine gelen Çingeneler, Fatih Camii civarındaki Saraçhane Çarşısı'nda çalışmak üzere büyük Karaman ve Dülgerzâde mahallelerindeki odalara yerleşmişlerdir. İşledikleri suçlardan dolayı halkın şikâyetleri üzerine Çingenelerin yeniden eski yerlerine, yani şehrin kenarlarına çıkarılması kararlaştırılmıştır. Böylece Sulukule, Yenibahçe, Ayvansaray-Lonca, Üsküdar-Selamsız, Kasımpaşa-Hacı Hüsrev, Beyoğlu-Yenişehir-Sazlıdere semtlerine, Büyükdere-Çayır mahallelerine yerleştirilmişlerdir (Altınöz, 2005, s. 157, 164). Bu dönemde Yenibahçe, Sulukule, Ayvansaray, Üsküdar, Kasımpaşa semtlerinde iskân edilen; Fatih Sultan Mehmed'in, İstanbul Kadısı Mahmud Efendi ve Şehir Zaimi Mahmud vasıtasıyla saydırdığı Çingenelerin hane sayısı 31 olarak tespit edilmiştir (Göncüoğlu ve Yavuztürk, 2009, s. 113-114). İlk zamanlar yerleşik Çingenelerin yaşadığı en önemli iki merkez Sulukule ve Ayvansaray olarak dikkat çeker[12] (Kaygılı, 2003a, s. 189). Sonraki dönemde bu listeye Selamsız ve İstanbul'un en ünlü Çingene yerleşim birimlerinden sayılan Hacı Hüsrev de eklenmiştir (Alus, 2004, s. 8; Baltacıoğlu, 1994, s. 480-481).

Cumhuriyet döneminde ise pek çok eski Çingene mahallesinin varlığını koruduğu görülür. Bu mahallelerin sakinlerinin belirli zaman aralıklarıyla yer değiştirmeleri neticesinde onların yerlerine başkaları gelmiştir. Cumhuriyet'ten sonra Balkanlar'dan Anadolu'ya yaşanan göç sırasında da İstanbul çok sayıdaki Çingene'nin ilk yerleşkelerinden biri olmuştur. İstanbul'un en eski Çingene mahallesi Sulukule, Cumhuriyet dönemi boyunca da Çingenelerin yerleşim

11 Bununla birlikte Eremya Çelebi Kömürciyan 17. yüzyılın ortalarında Kumkapı ve Topkapı'da oturan "Poşa" adıyla anılan Ermenilerden bahseder. Ekrem Hakkı Ayverdi de Topkapı'da Ermeni Çingenlerin yaşadığını belirtir. Benzer şekilde İnciciyan da Topkapı'nın iç taraflarında yaşayan Çingenlerin aslen Ermeni olduklarını söyler (Altınöz, 2005, s. 156-157). Yılgür de Ermenilerin, resmî otoritelerce "teneke mahalle" adıyla kayıtlanmış ilk yerleşim birimi olan Kumkapı Teneke Mahallesi'nde en kalabalık nüfus grubunu oluşturduklarından söz eder (2017b, s. 555, 569).

12 Çırpıcı, Veli Efendi, Topkapı Dışları, İç Erenköy Mezarlığı yanı, Merdivenköy Bayırları, Uzunçayır ve Alemdağ bölgeleri ise göçebe Çingenelerin mevsimlik olarak çadır kurdukları yerleşkelerdir (Alus, 2004, s. 8). Bugün yerleşik Çingenelere ev sahipliği yapan Küçükbakkalköy de Osmanlı'da göçebe Çingenelerin Anadolu yakasındaki en önemli merkezlerinden biridir (Duygulu, 1994, s. 514).

alanı olma özelliğini korumuştur.[13]Cumhuriyet döneminde sürekli yıkımlarla, sürgünlerle karşı karşıya kalan Sulukule'nin, 1950 yıkımları sırasında bir kısmı ortadan kaldırılmıştır. Mahalle sakinleri şehrin dışındaki bir bölgeye sürgün edilmiş, Sulukule'ye sonradan gelenler ise eski evlerin yıkıntılarına yerleşmişlerdir. Sulukule'de Çingene yerleşimi devam etmekle birlikte 1982'de mahalle bir kez daha yıkıma uğrar. Millet Caddesi'ne yakın olan eski Sulukule tamamen ortadan kaldırılır. Yeni durumda eski Sultan Mahallesi'nin sınırları içinde kalan Sulukule ile Sultan Mahallesi[14] birbirinden tamamen farklı iki Çingene mahallesi halini alır (Yılgür, 2006, s. 37; Tekeli, 1994, s. 381; Ortaylı, 1994, s. 70). Mübadele döneminde Selanik'ten çok sayıda Çingenenin yerleştiği Hacı Hüsrev ve Osmanlı döneminde pek çok göçebe Çingene'ye ev sahipliği yapan Küçükbakkalköy de nüfus değişimlerinden etkilenen ve varlığını günümüze kadar koruyan mahallelerdendir (Yılgür, 2006, s. 37).

Cumhuriyet döneminde çok sayıda yeni Çingene mahalleleri ortaya çıkmıştır. Taksim Meydanı'nın arka tarafındaki Bülbülderesi bunlardan biridir. Başlangıçta bir iki çadır göçebe Çingene ailesinin bulunduğu, Kaygılı'nın da yazılarına konu olan bu bölge[15], 1930'larda yerleşik ve göçebelerden oluşan büyük bir Çingene mahallesine dönüşmüştür. Yılgür, günümüzde bu bölgede hâlâ Çingene mahallesi bulunduğunu belirtir. Mahallenin sakinleri ise *Ağır Roman* (Kaçan, 2014) ve *Dolapdere Kürt Kediler Çingene Kelebekler* (Söğüt, 2010) metinlerinin ana mekânları olan Tarlabaşı ve Dolapdere civarındaki mahallelere dağılmışlardır (Yılgür, 2006, s. 38).

Doğal yollarla ortaya çıkan mahallelerin yanı sıra devlet eliyle yaratılan yerleşimler de bulunmaktadır. Sarıgöl Mahallesi bunlardan birisidir. 1950'lerde evleri yıkılan Sulukule Çingeneleri bu bölgeye nakledilirler (Yılgür, 2006, s. 38). *Romanika Çingenem* (Erdoğdu, 2016) romanında Sulukule'nin bu macerasının sonraki sürecine de tanık olunur. Romanda bahsi geçen Gaziosmanpaşa'daki Sarıgöl'le birlikte Sulukule Çingenelerinin yerleştirildiği Arnavutköy'deki Taşoluk da devlet eliyle yaratılan yerleşimler arasındadır.

Genişleyen/daralan ve yeni ortaya çıkan mahallelerin yanında yok olan mahalleler de bulunmaktadır. Yılgür'ün aktardığına göre eski Ihlamur Deresi'ni çevreleyen kırlık arazi, çeşitli Çingene gruplarına çok eski tarihlerden beri yerleşim alanı olmuştur (Yılgür, 2006, s. 38). Buralarda yapı malzemesi olarak çoğunlukla teneke kullanıldığı için bölge Teneke Mahallesi

13 Yılgür, günümüzde bu bölgede yaşayanların, mahallenin en eski sakinleri ile akrabalık hususlarına şüphe ile yaklaşır (2006, s. 37). Zira tanıklıklardan edinilen bilgilere göre Sulukule'nin günümüzdeki sakinleri sadece 250-300 yıl önce İstanbul'a gelmiş, görece yeni göçmenlerdir (Alpman, 2014, s. 29).

14 Kaygılı, Sultan Mahallesi'ndeki Çingeneleri Sakızağacı'ndaki Çingenelerle birleştirir. Sakızağacı'ndakilerin Bülbülderesi ve Kasımpaşa'dakilerden farklı olduğunu, bunların mensup olduğu bir zümrenin de Edirnekapı'daki Sultan Mahallesi'nde oturduklarını ifade eder: "Beyoğlu tarafında bir Kıpti mahallesi daha vardır ki o da Kasımpaşa'nın üzerinde Sakızağacı'ndadır. Fakat bunlar Bülbülderesi'ndekilerden Kasımpaşa'dakilerden büsbütün başkadır, bunların mensup olduğu bir zümre de Edirnekapı'sında Sultan Mahallesi denilen yerde otururlar. Erkeklerinden bazıları inek, öküz, eşek, at celepliği yaparlar, kadınlarının bazıları da siyah ferace, beyaz yaşmakla sırtlarında koca koca bohçalarla yollarda yatak çarşafı, yorgan yüzü, başörtüsü filan satarlar." (2003b, s. 261).

15 Kaygılı, "ferahfeza, iç açıcı" bir yer olarak tanımladığı Bülbülderesi'nde ikâmet eden Çingenelerin Sulukule'dekilerin aksine medeni olmayan bir hayat sürdüklerinden, "berbat bir halde ve gayet iptidai bir tarzda" yaşadıklarından söz eder (2003b, s. 260-261).

olarak adlandırılmıştır.[16] Koşuyolu'nda da Osmanlı döneminden kalma Çingene mahallesi bulunmaktadır, ancak 90'lı yılların başında mahalle tamamen ortadan kalkmıştır. Mahallenin eski sakinleri tasfiye edilmişler, buradan dağılanlar Küçükbakkalköy ve Hasanpaşa'ya yerleşmişlerdir. İstanbul'un meşhur Selamsız'ı da tasfiye edilen mahalleler arasındadır. Selamsız'dan geriye küçük bir alan kalmakla beraber, sakinleri çeşitli Çingene mahallelerine dağılmışlardır (Yılgür, 2006, s. 38-39).

İstanbul Kâğıthane'deki Yahya Kemal Mahallesi de en eski Çingene yerleşimlerden birisidir. Anadolu'nun çeşitli şehirlerinden göç eden kimseleri bünyesinde toplayan bir bölge olmasıyla dikkat çeker. Sakinleri kâğıt toplayıcıları, çiçek satıcıları ve müzisyenlerden oluşur. 2005'ten itibaren bölgenin yükselen trendi burayı da etkiler ve kentsel dönüşüm projeleri ile mahallenin boşaltılması istenir (arkiv.com.tr/proje/yahya-kemal-mahallesi/1123). Mahalle, *Çeribaşı Rüstem Ağa* (Akmaca, 2015) romanının ana mekânını teşkil eder.

İstanbul'un yanı sıra Edirne de Çingene yerleşimleri ile sıkılıkla edebi metinlerde karşımıza çıkan şehirlerdendir. Özellikle bir kale dibi yerleşkesi olan Menzilahır Mahallesi birçok metnin ortak noktasını teşkil eder. Mahallenin resmî kuruluş kayıtları 1529 yılına dayansa da Kazancıgil'in aktardığına göre Osmanlı İmparatorluğu'nun Tuna Nehri çevresinde yaygın biçimde at yetiştirdiği, bu işin ticaretinin Çingenelerin elinde olduğu, 17. yüzyılda At Satıcıları Locası'nın büyük oranla Çingenelerden oluştuğu bilinmekte olup, Çingenelerin bölgedeki varlığı daha eskilere dayandırılmaktadır (Kılınç Demirvuran, 2007, s. 120). Bununla birlikte Edirne'de II. Murad dönemine ait vakıf kayıtları arasında bir Çingene köyünün bulunduğu görülmektedir. 1530 yılında ise Çingeneler Rumeli'de 90 kadılıkta 383 cemaat olarak dört bir yana dağılmışlardır (Altınöz, 2005, s. 66, 68). Evliya Çelebi 17. yüzyılda kente yaptığı gezi sırasında Edirne'deki 414 mahalleden 5'inin Kıptî (Çingene) mahallesi olduğunu belirtir (Kılınç Demirvuran, 2007, s. 107). Kazancıgil de çalışmasında Menzilahır Mahallesi'ni fetih sonrası Edirne'deki ilk Çingene yerleşmeleri içinde sayar. Lozan Antlaşması sonucunda gerçekleşen Nüfus Mübadelesi'nde göç aldığı bilinen mahalle, sonraki dönemde sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan işsizlik dolayısıyla göç vermiştir (Kılınç Demirvuran, 2007, s. 109, 119). Kent merkezine yürüme mesafesinde olan Menzilahır Mahallesi, kentte "Çingene Mahallesi" olarak bilinmektedir ve nüfus olarak düşük yoğunluklu mahalleler arasındadır (Kılınç Demirvuran, 2007, s. 102).

2. Türk Edebiyatında Kentsel Mekânın Üretimi Ekseninde Çingenelerin Yerleşme Stratejileri

Mekân ve toplum arasındaki ilişkiye bakıldığında Braudel "toplumun mekânsal incelenmesi veya toplumun mekân aracılığıyla incelenmesi" (1992, s. 177) fikri üzerinde dururken Lefebvre *The Production of Space* adlı eserinde mekânın toplumsal bir inşa, bir üretim olduğu gerçeğine vurguda bulunur ve "her toplumun kendi mekânını üretmesi"nden (1991, s. 40) söz eder. Ona

16 "Bu çağlayanın aktığı yere teneke mahallesi derler. Sanırsınız ki buraya gökten kırk gün, kırk gece paslı teneke yağmış ve bu tenekelerle o mahallenin bir kısmı vücuda gelmiş! Yaz akşamları bu teneke mahallesinin yeşil bahçeleri içinden güldür güldür akarak geçen siyah çağlayana karşı oturup kahve içenler, akşam safası sürenler pek çoktur." (Kaygılı, 2003c, s. 181).

göre mekân üretilir ve yeniden üretilir. Bu nedenle mücadele alanını temsil eder. Benzer şekilde Harvey de şehir merkezli çalışmasında kenti, "üretim, değişim ve tüketimi kolaylaştıracak inşa edilmiş bir ortam, *mekânın toplumsal olarak örgütlenmesinin* bir şekli" (2009, s. 10-11) olarak görür. Mekân ve toplum arasındaki ilişkide göçebe, konar göçer ve yerleşiklik süreçlerini çok boyutlu olarak deneyimleyen Çingenelerin varlığı ilginç veriler sunmaktadır. Zira anavatanlarından çıktıkları andan itibaren mekân konusu yaşamlarının odağını teşkil etmiştir ve etmeye de devam edecek gibi görünmektedir. Yaşamdakine paralel bir biçimde edebî metinlerde de Çingenelerin ikamet ettikleri mahallelere yerleşmeleri ile ilgili uyguladıkları belirli stratejilerin varlığı dikkat çeker. Bu stratejiler hem Çingene kökenli toplulukların kentsel mekânın üretimine hem de kent yaşamına dâhil olmalarına katkı sağlamaktadır.

"Çingene" yerine "peripatetik"[17] kavramını kullandığı çalışmasında Yılgür, İstanbul özelinde[18] Çingenelerin kentsel mekâna ilişkin farklı yerleşme stratejileri üzerinde durur. Bu stratejileri ise mekânın özellikle toplumsal üretimine dönük bir çaba olarak değerlendirir. Buna göre sundukları zanaat ve hizmetlere dönük talebin kapitalist kurumlar tarafından karşılanmaya başlaması ile birlikte müşteri toplulukları arasında sürdürdükleri kadim göçebeliği bir kenara bırakan Çingene kökenli topluluklar, ağırlıklı olarak kentsel mekânlarda yerleşikleşme eğilimine gitmişlerdir. Bu da yerleşmeye dönük farklı üretim biçimlerini beraberinde getirmiştir. Hangi mekânsal koordinatlarda konumlanacakları konusunda ise sahip oldukları kültürel, ekonomik ve sosyal bileşenler etkili olmuştur (Yılgür, 2014a, s. 193-194).

Bu bağlamda Yılgür'ün, "Çingene kökenli grupların yerleşim alanlarına ev sahipliği yapan İstanbul şehrinde kentsel alanda kendi mekânlarını üreten sayısız topluluk"tan biri olduklarına dair yaptığı vurgu oldukça yerindedir. Zira sermaye bileşimi ve örgütlülük düzeyine sahip topluluklarla diğerleri arasında mekânın paylaşımı için bir mücadele yaşanır. Çingene kökenli toplulukların müşteri gruplara sundukları zanaat ve hizmete dönük talep ortadan kalktıkça bu gruplar da giderek artan bir biçimde kent dokusunu oluşturan gruplar arasındaki mekânı paylaşmaya dönük mücadeleye dâhil olurlar. Bu noktada "kentli girişimci kültürüne" ya da "ekonomik" sermayeye sahip olmayan Çingene kökenli gruplar tarafından devreye sokulan kentleşme stratejileri, sermaye bileşimi açısından sahip oldukları dezavantajlı pozisyonların getirdiği sorunları ve sınırlılıkları aşmaya yönelik bir çözüm üretir. Kentsel mekânın yeniden üretimine dönük bu stratejiler ise *yeni arazi keşifleri*, *kent içi boşlukları doldurma* ve *zorunlu yerleşim alanlarından dağılma* stratejileri olmak üzere kaşımıza çıkar ve dışsal faktörler dolayısıyla daralan yaşam alanlarını genişletmeyi amaçlar (Yılgür, 2014a, s. 193-194).

17 Yılgür, büyük ölçüde endogamik özellik gösteren, şu veya bu düzeyde göçebe ve geçimlerini gıda üreten topluluklara çeşitli zanaat ve hizmetleri sunarak karşılayan toplumsal birimlerin peripatetik olduğunu ve 20. yüzyılın ikinci yarısında sosyal bilim dünyasında kullanılmaya başlayan "peripatetik" kavramının, günlük dilde son derece aşina olduğumuz Çingene'nin yerine, bu kavramın taşıdığı tarihsel yüke, çok anlamlılığına ve kullanımındaki tutarsızlıklara alternatif olarak geliştirildiğini belirtir. Zira Matras'tan aktardığına göre "Çingene" sözcüğünün 18. yüzyıl sonrası bir etnik üniteye gönderme yapmaya başlamasıyla beraber, sözcüğün kullanım biçiminde ciddi bir çeşitlenme ortaya çıkmıştır (2014a, s. 189-190).

18 Çalışma her ne kadar İstanbul ile sınırlandırılmış olsa da Çingene kökenli toplulukların farklı kentleşme stratejileri konusunda Türkiye'deki genel eğilimi yansıtması bakımından da hayli ilgi çekicidir.

2.1. Yeni Arazi Keşifleri

Kentsel mekânın üretiminde Çingene kökenli toplulukların uyguladıkları stratejilerden ilki olan yeni arazi keşifleri sadece onlara özgü bir strateji değildir. Yılgür'e göre Çingeneler bu stratejiyi şehir merkezlerinde yaşama imkânı bulamayan zorunlu göç mağdurları, kırsal bölgelerden gelip kente tutunmaya çalışan eski köylüler ve kent merkezlerindeki konutlarını bir biçimde yitiren kentli nüfusun üyeleri gibi pek çok farklı sosyal grupla paylaşırlar. Burada asıl olan sahip oldukları sermaye, örgütlülük ve meşruluk avantajıyla kentsel mekânın kullanımında egemen konumda bulunan toplumsal grupların yeni alanlara doğru kenti yaygınlaştırmalarıdır. Genellikle ıssız ve barınma için uygun olmayan bu arazilerde Çingene kökenli topluluklar mekânın yeniden yapılandırılması için önemli bir çaba harcayarak, çevreyi yerleşime uygun hale getirirler (Yılgür, 2014a, s. 193-194).

Bu bağlamda, edebi metinlerde bu stratejilere göre oluşturulmuş yerleşme örneklerine baktığımızda 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başında fundalıklar, dutluklar, sebze bahçeleri, akarsularla dolu sakin bir bölge olan Kâğıthane civarında kurulan Çingene yerleşkesi olan Yahya Kemal Mahallesi (*Çeribaşı Rüstem Ağa*) ve *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda (Tekin, 2009) karşımıza çıkan kentin uzağında çöplükteki Çingene yerleşimleri yeni arazi keşifleri ile oluşturulan yerleşme biçimlerine örnek teşkil ederler. Bir yerleşke olarak geçmişi Bizans dönemine dayanan Kâğıthane, Osmanlı döneminde kenti besleyen önemli su kaynaklarından biri olagelmiştir. Sadabad adıyla da bilinen bu bölge, 15. yüzyıldan başlayarak doğal güzellikleriyle, korularıyla ünlenen bir eğlence yeri haline gelmiş, bu özelliğini yüzyıllarca korumuştur. Bu mesire eğlencelerinde Sulukuleli Çingenelerin de çalgıcılık yaptığı bilinmektedir. Cumhuriyet döneminde özellikle 1955'e kadar köy konumunda iken 1955'ten sonra hızla büyümeye başlamıştır. Bunda 1950'li yıllarda başlayan göç dalgası etkili olmuştur. Çingeneler de çeşitli sebeplerden ötürü farklı il ve ilçelerden gelerek "1940'lı yıllardan itibaren başlayarak günümüze kadar süren çarpık kentleşmenin doğurduğu Kâğıthane"ye (*Kâğıthane Rehberi*, 2008) yerleşmişlerdir. *Çeribaşı Rüstem Ağa* romanında ana mekân Çingene yerleşkesi olan Yahya Kemal Mahallesi'dir. Romanda mahalle, kuytu ve gözlerden uzak bir bölge olduğu için göçerler tarafından tercih edilmiştir. Zira 1960'larda Erzurum'dan buraya gelen Rüstem Ağa ve beraberindekileri bu dağlık alanda tarlalar, ağıllar karşılamıştır. Yahya Kemal pek çok bölgeden gelen farklı Çingene gruplarını bir arada toplayan bir mahalle olma özelliği ile dikkat çeker. Bununla birlikte romanda da belirtildiği üzere fabrikalaşmayla birlikte gecekonduların artması sonucu Çingene mahallesi kuşatılmaya başlanır. Bu noktada romanda Çingene mahallesinin kuruluşuna tanık olurken bir taraftan da yok oluşuna tanık oluruz. Zira özellikle 2005'ten sonra bölgede yürütülen kentsel dönüşüm projeleri kapsamındaki yıkımlarla mahalle adım adım tasfiye edilmiştir. Yakın zamana kadar varlığını koruyan mahalleden geriye sadece birkaç ev kalmıştır. Yeni arazi keşifleri yolu ile oluşturulan Çingene yerleşimlerine bir diğer örnek ise Latife Tekin'in 1950'lerden sonra Türkiye'deki gecekondulaşma sürecine ışık tuttuğu romanı *Berci Kristin Çöp Masalları*'ndaki Çiçektepe Mahallesi'dir. Çiçektepe'nin reel dünyada bir karşılığı olmasa da mahalle, farklı etnik gruplarla birlikte Çingenelerin de mahalle ölçeğindeki yerleşme deneyimlerini temsil

etmektedir. Zira Çingeneler geçmişte olduğu gibi günümüzde de çeşitli nedenlerden dolayı sürekli yer değiştirmeye mecbur bırakılmakta bu da onları yeni yerler keşfetme stratejisi ile kentin uzağındaki çeperlere, çöplüklere yerleşmeye sevk etmektedir.

2.2. Kent İçi Boşlukları Doldurma

Farklı imar planlarının çakışması sonucunda veya geçiş dönemlerinde şehir merkezlerinde boşluklar ortaya çıkmaktadır. Kullanım dışı kalan bu alanlar Çingene kökenli gruplar için kentsel mekânın genişletilebileceği ara alanları teşkil etmektedir. Örneğin 1950'lere kadar Unkapanı civarında yer alan tarihî yer altı mahzenleri[19] Çingenelerin kent içi boşlukları doldurma stratejilerini uyguladıkları yerlerden biridir (Yılgür, 2014a, s. 197-201).

Bu bağlamda terk edilmiş tarihî yapıların, kale ve sur diplerinin kent yoksullarıyla birlikte Çingene topluluklarının yaşam alanı haline geldiğini söylemek mümkündür. Buradan hareketle, edebî metinlerde kent içi boşlukları doldurma stratejisinin kale ve sur diplerine yerleşen Çingeneler tarafından uygulandığı görülmektedir. Bu stratejiye *Ağlayan Dağ Susan Nehir* (Devecioğlu, 2007) ile *Bir Çingenenin Romanı* (Dinçer, 2014) romanlarında yer alan ve bir kale dibi yerleşkesi olan Menzilahır Mahallesi, *Kürt Kediler Çingene Kelebekler* ve *Ağır Roman*'ın ana mekânı olan ve 6-7 Eylül olaylarından sonra Rumlar tarafından boşaltılan evlere Çingenelerin de yerleştiği Dolapdere, Tarlabaşı ve "Sur Dışında Hayat" (Abasıyanık, 2011, s. 73-79) hikâyesi ile *İffet* (Gürpınar, 1969) romanındaki sur dibi Çingene yerleşkeleri örnek olarak verilebilir. Yine *Ağlayan Dağ Susan Nehir*'de rastladığımız Kahramanmaraş'taki Karamaraş Mahallesi de bu tasnife dâhil edilebilir. Zira romanda, istenmeyene dönüşen Çingeneler, Alevi mahalleleri arasında ortaya çıkan boşluklara yerleşerek mahallelerini oluşturmuşlardır.

2.3. Zorunlu Yerleşim Alanlarından Dağılma

Zorunlu yerleşim alanlarından dağılma stratejisinde ise idari otoriteler tarafından Çingeneleri kent merkezinden uzak tutmak arzusu söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında Yılgür'ün de ifade ettiği gibi, gerek Bizans ve gerekse Osmanlı İstanbul'unda Çingene nüfusunu sur dışında tutmak yaygın bir strateji olarak benimsenmiştir. Örneğin Edirnekapı civarı Bizans ve Osmanlı döneminde tam olarak böyle bir işlev görmüş, surlar Çingene gruplarını dışarıda tutmayı imkânlı hale getirmiştir. Bu grupların zanaat becerilerinden yararlanılabilmesi için surun diğer tarafında kurulan Kasımpaşa'daki Çürüklük ve Üsküdar'daki Selamsız gibi yerleşimler zorunlu yerleşim alanları olarak gösterilmektedir (Yılgür, 2014a, s. 201). Başta Kaygılı'nın *Çingeneler* (Kaygılı, 1972) romanı olmak üzere pek çok edebi metinde (*İffet*, *Hayattan Sayfalar*, "Sur Dışında Hayat", *Dar Sokaklardaki Duman*, *Romanika Çingenem* gibi) geçen Ayvansaray, Sulukule, Yenibahçe gibi Çingene yerleşimleri, Çingeneleri sur dışında tutma stratejisi sonucunda oluşmuş zorunlu yerleşimlerdir. Yılgür, Cumhuriyet döneminde resmî olarak ilan edilmiş zorunlu yerleşim alanları olmadığından

19 Bir tanıklığa göre ise geçmişte zindanların bulunduğu yerde günümüzde Reşat Nuri Güntekin sahnesi yer almaktadır (Yılgür, 2014a, s. 197-198).

söz eder. Günümüzde ise kentsel dönüşüm gibi kimi uygulamalar Çingene toplulukları için zorunlu yerleşim alanlarının ortaya çıkması sonucunu doğurmaktadır. Bununla birlikte Çingenelerin başka topluluklar arasındaki konut kiralama sıkıntıları, aileyi, topluluğu bir arada tutma arzuları gibi çeşitli dışsal ve içsel nedenler de (bir bölümü sosyo-psikolojik nitelikte olan) eklendiğinde Çingene toplulukları için "Çingene mahalleleri" dışında yaşama şansı oldukça kısıtlanmaktadır. Bu nedenle konut/barınma ihtiyacının karşılanması için zorunlu yerleşim alanlarından dağılma stratejileri geliştirilmiştir. Dağılma ya zorunlu yerleşim alanı içerisinde tapulu alanın dışına çıkarak konut yokluğunu artırma şeklinde ya da diğer kentsel stratejileri devreye sokarak yeni yerleşim alanları oluşturma şeklinde gerçekleşebilmektedir (Yılgür, 2014a, s. 201-202).

Bu bağlamda *Romanika Çingenem*'de kentsel dönüşüm projesi nedeniyle yerlerinden edilerek Arnavutköy Taşoluk'a, Gaziosmanpaşa'daki Sarıgöl'e gönderilen Çingeneler dikkat çekmektedir. Gönderildikleri bu yeni mekânsal birimlerde maruz kaldıkları sosyal dışlanma ve uyum sorunu birçoğunun buralardan dağılması ile sonuçlanmıştır. Bunlardan bazıları eski yerlerine gelmiş, bazıları farklı stratejilerle yeni mekânsal birimlere doğru yol almışlardır. Eski yerlerine gelenler ise vaktiyle ev sahibi oldukları mekânda kiracı konumuna düşmüştür, bu da farklı bir uyum sorununu gündeme taşımıştır.

Benzer sorun yeni arazi keşifleri sonucunda yerleşilen Yahya Kemal Mahallesi için de geçerlidir. Kentsel dönüşüm ile yerinden edilen insanlar gittikleri yerde yapamamış, döndükleri eski mahallelerinde ise geçmişteki uyumu, lezzeti bulamamışlardır.

Okely'nin dediği gibi her bölge ve kıtada, karşımıza sürekli Çingene gruplarının "büyüleyici zıtlık ve ortaklaşmaları" çıkmıştır ve çıkmaya da devam etmektedir. Bu noktada Çingenelerin bir anlamda kendilerine özgü bir biçimde de olsa "küreselleşmiş" topluluklar (Okely, 2018, s. 233) olduklarından söz etmek mümkündür. Çingene mahalleleri de elbette İstanbul'la sınırlı değildir. Kurmaca metinlerdeki Çingene yerleşimlerinin ağırlık noktasını İstanbul'daki Çingene mahalleleri teşkil etse de Türkiye'nin hemen her kentinde Çingenelerin varlığına ve mahalle ölçekli yerleşkelerine rastlamak mümkündür. Yerleşmeye dönük geliştirilen stratejiler ise çoğu durumda yer-yurt sorununu beraberinde getirmektedir ve bu sorun edebi metinlere çok çeşitli boyutlarıyla yansımaktadır.

Tablo 1: Yerleşme Stratejileri

		YERLEŞME STRATEJİLERİ		
	ESERLER	**Yeni yerler keşfetme stratejisi**	**Kent içi boşlukları doldurma stratejisi**	**Zorunlu yerleşim alanlarından dağılma stratejisi**
11	*Berci Kristin Çöp Masalları* Latife Tekin 1984	Muhayyel Mekân *Çiçektepe* Dönem: 1960-1980 İlk Yerleşim: Periferi		
22	*Çeribaşı Rüstem Ağa* Cemil Akmaca 2015	İstanbul/Kâğıthane *Yahya Kemal Mahallesi* Dönem: 1960-2015 İlk Yerleşim: Periferi		
33	*İffet* Hüseyin Rahmi Gürpınar 1896		İstanbul / Fatih *Surdibi* Dönem: 1890'lar İlk Yerleşim: Merkez	İstanbul / Fatih *Sulukule* Dönem: 1890'lar İlk Yerleşim: Merkez
44	*Sur Dışında Hayat* Sait Faik Abasıyanık 1947		İstanbul / Fatih *Surdibi* Dönem: 1940'lar İlk Yerleşim: Merkez	
55	*"Dolapdere"* Sait Faik Abasıyanık 1954		İstanbul / Beyoğlu *Dolapdere* Dönem: 1950'lar İlk Yerleşim: Merkez	
66	*Ağır Roman* Metin Kaçan 1990		İstanbul / Beyoğlu *Tarlabaşı, Kolera Sokağı* Dönem: 1980-1990 İlk Yerleşim: Merkez	
77	*Ağlayan Dağ Susan Nehir* Ayşegül Devecioğlu 2007		Kahramanmaraş *Karamaraş Mahallesi* Dönem: 1940-1980 İlk Yerleşim: Merkez	
88	*Ağlayan Dağ Susan Nehir* Ayşegül Devecioğlu 2007		Edirne *Menzilahır Mahallesi* Dönem: 1940-1980 İlk Yerleşim: Merkez	
99	*Kürt Kediler Çingene Kelebekler* Mine Söğüt 2009		İstanbul / Beyoğlu *Dolapdere* Dönem: 1980-2010 İlk Yerleşim: Merkez	
110	*Bir Çingenenin Romanı* Hilmi Dinçer 2014		Edirne *Hıdır Ağa Mahallesi* Dönem: 1929-2004 İlk Yerleşim: Merkez	
111	*Hayattan Sayfalar* Hüseyin Rahmi Gürpınar 1919			İstanbul / Fatih *Sulukule* Dönem: 1910'lar İlk Yerleşim: Merkez

112	*Çingeneler* Osman Cemal Kaygılı 1939			İstanbul / Fatih *Sulukule* Dönem: 1930'lar İlk Yerleşim:
113	*Çingeneler* Osman Cemal Kaygılı 1939			İstanbul / Fatih *Ayvansaray, Lonca* Dönem: 1930'lar İlk Yerleşim: Merkez
114	*Dar Sokaklardaki Duman* Muzaffer Buyrukçu 1992			İstanbul / Fatih *Sulukule* Dönem: 1990'lar İlk Yerleşim: Merkez
115	*Dar Sokaklardaki Duman* Muzaffer Buyrukçu 1992			İstanbul / Fatih *Yenibahçe* Dönem: 1990'lar İlk Yerleşim: Merkez
116	*Romanika Çingenem* Sedat Erdoğdu 2016			İstanbul / Fatih *Sulukule* Dönem: 1990-2010 İlk Yerleşim: Merkez
117	*Romanika Çingenem* Sedat Erdoğdu 2016			İstanbul / Gaziosmanpaşa *Sarıgöl* Dönem: 1990-2010 İlk Yerleşim: Merkez
118	*Romanika Çingenem* Sedat Erdoğdu 2016			İstanbul / Arnavutköy *Taşoluk* Dönem: 1990-2010 İlk Yerleşim: Merkez
	Bu sütunda, çalışmada yerleşme stratejileri konusunda veri sunan eserlerin ad, yazar ve yayım yılı (ilk baskı) bilgisine yer verilmiştir.	Bu kısımda çalışmada yerleşme stratejilerine göre tasnif edilen eserlerde işlenen özel mekânsal birim italik olarak belirtilmiş, bu mekânsal birimin hangi şehir/semtte olduğu ve incelenen eserlerdeki olay örgüsünün hangi zaman aralığını kapsadığı bilgisine yer verilmiştir. Merkez/periferi ayrımında ise bahsi geçen mekânsal birimin anlatıldığı dönem içerisinde fiziksel olarak şehir merkezine yakın veya uzak olması kıstası dikkate alınmıştır.		

3. Türk Edebiyatına Yansıyan Boyutuyla Çingenelerde Yer-Yurt Sorunu

Kolukırık'ın Williams'tan aktardığına göre "her çağda ve dönemde olduğu gibi Çingeneler farklı yaşamları ve farklı yerlerden gelmelerinden dolayı evrensel olarak davetsiz misafir ve yabancı olarak görülmüş" (Kolukırık, 2005, s. 10) etnik bir topluluktur. Bu yabancı ve misafir algısının, onların yerleşik düzene geçiş deneyimlerinde yahut bir yere karşı geliştirdikleri aidiyet duygusunda baskın bir rolü bulunmaktadır. Edebi metinlere bakıldığında ise Çingenelerin gerek İstanbul'da gerekse farklı kentlerde ne kadar geniş alanlara dağıldıklarını ve yerleşke kurduklarını görmek mümkündür. Ahmet Mithat Efendi'nin 1886'da yayımladığı "Çingene" adlı eserindeki Çingenelerin yaşam alanı olarak gösterilen Alibeyköy başta olmak üzere son dönem metinlerine kadar İstanbul'un pek çok Çingene mahallesi ve semti fiziksel özellikleri ve yaşayışıyla edebiyattaki

yerini almıştır. Bu bakımdan toplumumuzun önemli bir kesitini oluşturan ve mekânsal olarak "kenardalık" algısı üzerinden yansıtılan Çingenelerin artık gerek İstanbul'da ve gerekse farklı şehirlerde "her yerde" olduklarını edebi metinler üzerinden de söylemek mümkündür.

Osman Cemal Kaygılı'nın *Çingeneler* romanı, Çingenelerin İstanbul'un hemen her semtinde varlık gösterdiklerine işaret eden konu ile ilgili erken dönem metinlerinden biridir. Roman kahramanı İrfan'ın düzenli olarak Çingene çadırlarını ziyareti ve Çingenelerin yerel söyleyiş ve müziklerini kaydederek bir opera oyunu ortaya çıkarmak istemesinin konu edildiği romanda yerleşik/şehirli Çingeneler olarak Sulukule Çingeneleri tanıtılır ve yerleşik ve göçebe ayrımına değinilir. Sulukule, Neslişah Sultan, Balat, Ayvansaray, Lonca, Çürüklük (Bedrettin Mahallesi) ve Üsküdar'daki Selamsız, Kaygılı'nın şehirli ve Osmanlı Çingenesi olarak nitelediği grupların Bizans İstanbul'undan beri oturdukları mahalle veya semtlerdir. Sermet Muhtar Alus da "Eski İstanbul'da Çingeneler" başlıklı yazısında benzer şekilde İstanbul'da yerliler ve göçebeler olmak üzere iki çeşit Çingene nüfusunun varlığından söz ederken Kaygılı'ya ek olarak yerlilerin sur diplerinde, Kasımpaşa'nın Karaman Mahallesi'nde, Beyoğlu Yenişehir'in Sazlıdere semtinde ve Sarıyer Büyükdere Çayırboyu'nda ikamet ettiklerinden bahseder (Alus, 2004, s. 8). Kaygılı'ya göre yerleşik Çingeneler artık şehirli oldukları için Romanes'i (Romanca-Çingenece dili) bilmeyen başka türden Çingenelerdir.[20] Benzer bir yoruma yerleşik ve göçebe Çingeneleri[21], medeniyete yakın ve uzak olmak zaviyesinden değerlendirdiği *Köşe Bucak İstanbul* adlı eserinde de rastlamak mümkündür. Ona göre yerleşik olanlar İstanbul halkı ile karışmışlardır ve onlara Çingene demek yersizdir.[22] Kaygılı'nın *Çingeneler* romanında yerleşiklerin yanı sıra dere yataklarına kurdukları çadırlarla dikkat çeken Çingeneler de vardır. Bunlar ise Büyükdere, Zekeriyaköy, Bahçeköyü, Alibeyköy'deki varlıklarıyla dikkat çekerler. Alus ise aynı yazısında Kaygılı'dan farklı olarak daha çok Edirne Babaeski ve Çorlu taraflarından gelen göçebe Çingenelerin Avrupa tarafında Çırpıcı'ya, Veliefendi çayırlarına, Topkapı dışlarına, Anadolu tarafında ise İçerenköyü Mezarlığı'nın yanına, Merdivenköyü bayırlarına ve Uzunçayır'a çergelerini kurup konakladıklarından söz eder (Alus, 2004, s. 8). Neticede Malik Aksel'in "Çingene Şalvarı" adlı hikâyesinde de üzerinde durduğu gibi Çingeneler İstanbul'un artık sadece kenar mahallelerinde değil, her semtinde görülmektedirler:

20 Reşad Ekrem Koçu da yerleşik Çingeneleri "Şehir Çingeneleri" olarak tanımlamaktadır (1965, s. 3986).

21 Göçebe Çingenelerin Türk edebiyatındaki görünümleri ve göçebe Çingene kadınları ile ilgili ayrıca bk. (Çağın, 2020, s. 170-187).

22 Yazar, Sulukule ve Ayvansaray'daki Çingene yerleşkesi Lonca'yı kastederek yerli Çingeneler hakkında şunları söyler: "İçlerinde bir tek dilenci bulunmayan, kimseden durup dururken şunu bunu istemeyen ve hep kendi sâyleriyle geçinen bu insanlara doğrusu hâlâ çingene demeğe bir türlü benim dilim varmıyor, fakat maatteessüf bazıları hâlâ aynı kelimeyi yerinde olmayarak kullanmakta devam ediyorlar. Eğer Sulukule'de oturanlara mutlaka ayrı bir isim vermek lazımsa onlara Çigan diyelim. Bohem diyelim; fakat bizde manası fena olan çingene demeyelim! Ve içlerinde birçok sanat sahipleri, okur yazarları, efendileri, hanımları olan Sulukulelilerle Loncalıları kırlarda göçebe halinde dolaşan sabık ayıcılarla falcılarla birbirlerine karıştırmayalım! Göçebeler başka, berikiler başkadır. Bunlar, belki aynı cinsten olabilirler; fakat temeddün itibariyle aralarında pek çok fark vardır. Göçebelerin bir kere kendilerine mahsus birkaç yüz kelimelik acayip ve yayık lisanları, kendilerine mahsus poturlu, cepkenli, basma şalvarlı, kırmızı kuşaklı kıyafetleri olduğu gibi bugün Çatalca köylerinde iseler, yarın İzmit ovalarındadır. Halbuki Sulukule'de oturanların ne bizden ayrı bir lisanları, ne öyle poturlu, cepkenli, geniş basma şalvarlı garip kıyafetleri vardır." (Kaygılı, 2003a, s. 189-190).

"Özellikle yazın mısır tarlalarından eksik olmazlar. Kimse yokken kendi malları gibi tarlada ne bulurlarsa toplarlar" (2004, s. 13).

Çingenelerin "her yerde"liğine en güzel örneği edebi metinler teşkil etmektedir. Kaygılı'nın bahsi geçen eserlerindeki yerlerin dışında Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Kıpti Düğünü" (1939) hikâyesinde Büyükdere'de, Sarıyer ile Yenimahalle arasındaki Koru'ya kurdukları çergede, *Hayattan Sayfalar* (1947) romanında Edirnekapı'da, Ömer Seyfettin'in "Deve" (2007) hikâyesinde Edirne'de, Refik Halit'in "Sarı Bal" (2014) hikâyesinde bir Anadolu kasabasında, Safiye Erol'un *Leylak Mevsimi* başlıklı eserinde yer alan "Laz Sıdkı'nın Florya Hovardalığı" (2010) hikâyesinde Şehremini'de, Sait Faik'in "Mürüvvet" (2011) hikâyesinde Kocamustafapaşa'da, *Ağır Roman*'da Beyoğlu'nda, Sait Faik'in "Dolapdere"sinde ve *Kürt Kediler Çingene Kelebekler*'de Dolapdere'de, *Dar Sokaklardaki Duman*'da (Buyrukçu, 1992) Sulukule'de, Edirnekapı ile Topçular arasında, *Ağlayan Dağ Susan Nehir*'de Edirne Menzilahır'da, Kahramanmaraş'taki Karamaraş Mahallesi ile Namık Kemal Mahallesi'nde, Ortaköy'de, *Çeribaşı Rüstem Ağa*'da Erzurum'da, İstanbul Kâğıthane'deki Yahya Kemal Mahallesi'nde, Gültepe'de, *Bir Çingenenin Romanı*'nda Keşan'da, Hıdır Ağa Mahallesi'nde, *Bir Fasit Daire*'de Edirne'de, *Romanika Çingenem* ve *Beyoğlu Piliçleri*'nde (Beler, 1946) Sulukule'de Çingene yerleşkelerinin varlığından söz edilmektedir. Bununla birlikte romanda olay örgüsünde yer almayan, ancak değini yoluyla orada da Çingenelerin yerleşke/mahalle kurduklarının bilgisi verilen yerler de bulunmaktadır. Bunlar arasında Küçükbakkalköy, Kulaksız, Çayırbaşı, Bursa, Gaziosmanpaşa, Çukurbostan, Şişli, Feriköy, Aksaray, Lonca, Kadırga gibi semtleri, mahalleleri saymak mümkündür.

Çingene mahallelerinin işlendiği metinlerde yazarlar her ne kadar onların yerliliği, yerleşikliği ya da yerleşme sorunları üzerinde dursalar da temelde yersizlik, yurtsuzluk sorunlarına da ayna tutmaktadırlar. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere bu her yerde olma hali aslında hiçbir yerde olmamayı yahut hiçbir yere ait olamamayı da beraberinde getirmektir. Bir anlamda onların vatanı "yok-yer"e karşılık gelmektedir. Bu algının ilk örneğine Ömer Seyfettin'in "Deve" başlıklı hikâyesinde rastlanmaktadır. Doğup büyüdüğü Edirne'de Çingene olarak yaşayamayan Mestan Ağa, adını değiştirerek İstanbul, Bursa ve Çanakkale'yi gezdikten sonra hiçbir yerde barınamayacağını anlayarak yeniden Edirne'ye dönmek ister. Ancak Çingeneliğin özü olarak sunulan yersizlik/yurtsuzluk duygusu "Ah Çingenelik (...) Ne gidilecek Kâbe'si ne de üstüne binilince çarpılacak tekinsiz mübarek bir hayvanı vardı" (Ömer Seyfettin, 2007, s. 190) sözleri ile verilmek istenir. Çingenelerin konar göçer, sürgün, vatansız oldukları, bu durumun onların ruhundaki özgürlük duygusuyla ilintili olduğu, ancak bir taraftan da kader hükmünü aldığı vurgusu birçok metnin ana eksenini teşkil eder. Nitekim Sabahattin Ali'nin, "Değirmen" başlıklı hikâyesinde, "Bizler: Batı rüzgârı kadar serbest dolaşan ve kendimizden başka Allah tanımayan biz Çingeneler" (2019, s. 14) ifadesiyle özgür ruhlu Çingenelere gönderme yaptığı görülür.[23] Özellikle 1980'lerden sonra kaleme alınan metinlerde bu vurgu çarpıcı boyutlarıyla dikkat çeker.

23 Sabahattin Ali "Değirmen" hikâyesini yazarken Maksim Gorki'nin "Makar Çudra" hikâyesinin tesirinde kaldığını belirtir. Her iki hikâye de aşkın yüceliğini özümsemiş Çingene karakterler üzerine kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. (Güneş, 2016, s. 83-84).

Ağlayan Dağ Susan Nehir romanında yazar, "yol yorgunu" Çingenelerin yerleşikliğin imkânsız olduğunu bilip, yerleşik hayatı "kekeleyerek" yaşadıklarından (Devecioğlu, 2007, s. 193) söz ederken yurtsuzluğun onlar için kader hükmü aldığını vurgular. Bu hüküm *Bir Fasit Daire*'de "yürümek" eylemi üzerinden verilir. Zira Çingeneler için yürümek "can suyu"dur. Çocuklar için bile böyledir: "Ayakları çıplaktı ve neredeyse tabanları doğuştan sert" (Durmaz, 2015, s. 61). Eve sığamayan, bir iş de yapmayan ve öylece yürümek isteyen hikâye kahramanı Zarif ile Kel şehrine varmak üzere bir Çingene kafilesine katılan Kasım Emin'in yolları kesiştiğinde Kasım Emin'in Çingene kafilesine dair söyledikleri, "Her yerde yaşarım, yeryüzü evim", "Gezelim, dünya bizim" (Durmaz, 2015, s. 70, 115) diyen Zarif'in yürüme eylemini bir avuntuya dönüştürür: "Gidilecek bir yer yoktu aslında. Bir avuç ovanın içinde dönüp dolaşıyorduk. Geçtiğimiz yerlerden aylar sonra bir kez daha geçiyorduk. Bir avunmaydı sadece yaptıkları. Hep gidiyor olmanın avuntusuydu onlarınki de (...)" (Durmaz, 2015, s. 62). Sürekli yolda oluş hali ise *Ağlayan Dağ Susan Nehir* romanında efsanevi Çingene lanetine bağlanır: "Sonsuza dek yeryüzünde dolaşıp dursunlar, geceledikleri yerde ikinci kez konaklamasınlar, su içtikleri kaynaktan ikinci kez içmesinler, bir yıl içinde aynı nehirden iki defa geçmesinler" (Devecioğlu, 2007, s. 83). Bu lanet aynı zamanda Menzilahır Mahallesi'nin birkaç cümleye sığıveren kaderini de temsil etmektedir. Romanda Çingenelerin "Herkesin yurt diye sahiplendiği, dikenli tellerle, sınırlarla, silahlı askerlerle koruduğu toprak parçalarından hiçbirine ait" (Devecioğlu, 2007, s. 13) olmadıkları belirtilir. O halde her ülkeye yabancı olan ve "yok ülkelerini arayan" Çingenelerin yurdu neresidir, sorusu akla gelmektedir. Romanda bu sorunun cevabı Çingenelerin zihinlerinde ve yaşamlarında belirir. Nitekim "Çingenelerin yurtları yabancılardan kaçırdıkları bilgi, söyledikleri yalan, çokbilmişliğin ve zalimliğin kararttığı gözlerin ulaşamadığı bir toprak parçasıdır. Çingeneler bu ele geçmez toprağı, soyağaçları gibi zihinlerinde taşır"lar (Devecioğlu, 2007, s. 134). Çingenelerin yurdu "bir günlük zenginliktir, bir sofralık ziyafet, körüklü çizme, köstekli saat(...), Çingenelerin yurdu yoksulluktur, allı, güllü, pembeli, yeşilli (...), Çingenelerin yurdu neşedir bir de (...) Çingene bir yere ait değildir. Çingene özgürdür. Çingene misafirdir her toprağa. Toprak sahibine aman vermez, misafirini ağırlar (...)" (Devecioğlu, 2007, s. 13-14).

Bakıldığında Çingeneler Türkiye'de/Türk toplumunda her yerdedirler, ancak kentsel dönüşüm projeleri, ekonomik nedenler, mekânsal damgalanma, kırdan kente göç gibi bazı faktörler bu yerleşme, bir yere ait olma arzusunu sekteye uğratmaktadır. Bu durum ise Çingeneleri yeni yerleşme stratejileri belirleyerek sürekli bir yolda olma, ev, mahalle kurma, yurt tutma deneyimi ile baş başa bırakmaktadır. Kimi metinlerde ise bu sekteye uğrama hali tepki ve dirençle karşılık bulur. *Çeribaşı Rüstem Ağa* romanındaki ana kahraman Rüstem Ağa'nın haklı isyanı bunun en güzel örneklerindendir: "Yeter süründüğümüz, yeter kovulduğumuz!... Burada öleceğim!" (Akmaca, 2015, s. 127).

SONUÇ

Çingenelerin kentsel mekâna ilişkin farklı yerleşme stratejileri üzerinde duran bu çalışma, edebiyata çok boyutlu olarak yansıyan Çingene kimliğinin ve yaşamının yanı sıra edebi metinler üzerinden onların yerleşme pratikleri ile ilgili bir fikir vermeyi ve yurt edinme

süreçlerini anlaşılır kılmayı amaçlamaktadır. Etnik bir topluluk olan Çingenelerin edebi metinlerdeki yerleşme deneyimlerine baktığımızda gerçek yaşamlarına paralel bir biçimde birtakım tercihlere yöneldikleri görülmektedir. Buna göre yerleşik Çingenelerin kent içinde kendi mekânlarını üretme ve mekânı deneyimleme süreçlerinin sorunsallaştırıldığı hikâye ve romanlarda benimsedikleri stratejiler yeni arazi keşifleri, kent içi boşlukları doldurma ve zorunlu yerleşim alanlarından dağılma şeklinde dikkat çekmektedir.

Yeni arazi keşifleri, çoğunlukla kırdan kente göç eden ya da kent merkezine yakın bir yerde konumlandığı mekânı/mahalleyi/yerleşim birimini terk etmek zorunda kalan Çingene topluluklarının kalabalıklaşan kent nüfusu karşısında tercih ettikleri bir strateji olarak dikkat çeker. Bu durumda yerleşmek için keşfedilen yeni arazinin kentin uzağında olması hususu önemlidir. Bu uzaklık algısı bir anlamda Çingeneler için "diğerleri"nden, kalabalık kentli nüfustan bir korunma mekanizması görevi görmektedir. Erzurum'dan İstanbul'a bir göç hikâyesinin anlatıldığı *Çeribaşı Rüstem Ağa* romanında Kâğıthane'ye göç eden yeni kentli Çingene nüfusu bir arada kalmak, ortak hareket edebilmek için bu bölgeyi tercih eder ya da tercih etmek zorunda bırakılır. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda ise kent merkezinin dışında keşfedilen çöplük, diğer pek çok topluluk gibi kent merkezinde tutunamayan, her türlü imkânsızlıkla sınanan Çingenelerin de yuvası olur.

Kent içi boşlukları doldurma stratejisinde çeşitli nedenlerle kent içinde ortaya çıkan boşluklara aslında bir anlamda başkaları tarafından boşaltılan yerleşim birimlerine yerleşen Çingeneler söz konusu edilirler. İncelediğimiz eserlerde kale dibi yerleşkeleri, sur dipleri bu strateji ile oluşturulmuş yerleşim birimleri olarak dikkat çekerler. Bu anlamda özellikle İstanbul Edirnekapı'daki sur dibi, Edirne'de kale dibi yerleşkesi olan Menzilahır Mahallesi eserlerde sıklıkla yer alan birimlerdir. Bununla birlikte 6-7 Eylül olaylarında Beyoğlu ve civarında Rumların boşalttıkları yerler de bu strateji ile Çingenelerin yerleştikleri, mesken tuttukları birimler arasındadır.

Zorunlu yerleşim alanlarından dağılma stratejisi ise Çingenelerin sur dışında yerleştikleri bölgelerden ayrılma zorunluluğu ile ortaya çıkmıştır. Surun dışında Çingenelerin yoğun olarak bulunduğu birimler olan Sulukule, Yenibahçe, Ayvansaray ve Kasımpaşa, Çingeneleri sur dışında tutmayı amaçlayan zorunlu yerleşim birimleridir ve bu birimler pek çok eserde Çingene yerleşkelerini temsil eden köklü yerleşim birimleri olarak yer alırlar. Kentsel dönüşüm gibi kimi uygulamalar Çingeneleri Bizans döneminden beri zorunlu olarak benimsedikleri bu alanları terk etmeye, bu alanlardan dağılmaya sevk etmiştir. Bu süreç günümüzde de devam etmekte ve beraberinde getirdiği güncel sorunlarla edebiyata da yansımaktadır. Zira yakın dönem metinlerinden olan *Romanika Çingenem*'de bu sürecin sancıları üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulmaktadır. Romanda Taşoluk ve Sarıgöl, Sulukule ve civarından çıkarılan Çingene topluluklarının yerleştirildikleri birimler olarak dikkat çeker.

Bununla birlikte Çingeneler dünyaya yayılmaya başladıkları andan itibaren günümüze değin devamlı olarak yer-yurt sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Yerleşmeye dönük

benimsedikleri bahsi geçen stratejiler çoğu kez onların yer-yurt sorununu aşmaya yönelik geliştirilmiş olmakla birlikte kimi durumlarda farklı yerleşme sorunları ile onları baş başa bırakmıştır. Bu sorunun pek çok metne yaşadığımız hayattaki şekliyle yansıması önemlidir. Bu yansıma, toplumumuzun önemli bir kesimini teşkil eden ve gerek sosyo-kültürel özellikleri ile gerekse sahip oldukları zanaatla edebi metinlerde önemli bir yer işgal eden Çingenelerin yer-yurt sorununa yazarlarımızın duyarsız kalmadıklarının bir göstergesidir. Türk edebiyatında pek çok yazarın bu çabasına koşut olarak yapılacak yeni araştırmaların da Çingenelerin kent mekânına tutunma, kentte kendi mekânlarını üretme ve anlamlandırma pratiklerini anlaşılır kılmaya katkı sunması kuvvetle muhtemeldir. Böylece yadsınamaz bir kültürel çeşitlilik olan bu etnik grubun ürettikleri bu mekânların içinde ve dışında diğer grup ve topluluklarla birlikte yaşama katılma çabaları gözlemlenebilecektir. Kentsel mekânda kendilerine alan açma, kentsel mekânın üretimine katkı sunma çabalarının hikâye ve roman türü üzerinden okunmasının bir sonucu olan bu çalışmanın da Çingene kimliği ve yaşamı üzerine nitel yöntemlerle yapılacak farklı sosyo-kültürel çalışmalara katkı sunması, kentsel ve demografik ölçekli nicel çalışmalara veri oluşturması beklenmektedir.

Teşekkür: Verilerin tablolaştırılması konusunda ilgisini ve desteğini esirgemeyen kıymetli meslektaşım Dr. Ali Egi'ye teşekkür ederim.

Bilgilendirilmiş Onam: Katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır.
Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Informed Consent: Written consent was obtained from the participants.
Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

Abasıyanık, S. F. (2011). Mürüvvet. *Lüzumsuz adam* içinde (s. 9-16). İstanbul: YKY.

Abasıyanık, S. F. (2011). Sur dışında hayat. *Havuzbaşı* içinde (s. 73-79). İstanbul: YKY.

Ahmet Mithat Efendi (2001). Çingene. F. Gökçek, S. Çağın (Haz.), *Letaif-i rivayat* içinde (s. 437-496). İstanbul: Çağrı Yayınları.

Akmaca, C. (2015). *Çeribaşı Rüstem Ağa Erzurum'dan İstanbul'a bir göç hikâyesi* (1.bs). İstanbul: Evrensel Yayınları.

Aksel, M. (2004). Çingene şalvarı. H. Aydın (Haz.), *Türk ve dünya yazarlarından çingene öyküleri* içinde (s. 13-18). İstanbul: İnkılap Yayınları.

Alpman, N. (2014). *Başka dünyanın insanları çingeneler*. İstanbul: Ozan Yayınları.

Altınöz, İ. (2005). *Osmanlı toplumunda çingeneler*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul.

Altınöz, İ. (2013). *Osmanlı toplumunda çingeneler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Alus, S. M. (2004). Eski İstanbul'da çingeneler. H. Aydın (Haz.), *Türk ve dünya yazarlarından çingene öyküleri* içinde (s. 7-11). İstanbul: İnkılap Yayınları.

Arayıcı, A. (2008). *Avrupa'nın vatansızları çingeneler*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Arı, K. (2003). *Büyük mübadele Türkiye'ye zorunlu göç 1923-1925*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Asseo, H. (2007). *Çingeneler bir Avrupa yazgısı* (O. Türkay, Çev.). İstanbul: YKY.

Baltacıoğlu, T. (1994). Hacıhüsrev. *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi* içinde (s. 480-481). C. 3. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

Beler, T. A. (1946). *Beyoğlu piliçleri* (1.bs). İstanbul: Akay Yayınları.

Braudel, F. (1992). *Tarih üzerine yazılar* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Yayınları.

Buyrukçu, M. (1992). *Dar sokaklardaki duman* (1.bs). İstanbul: Cem Yayınları.

Clebert, J. P. (1963). *The gypsies*. New York: P. Dutton&Co.

Çağın, Ş. (2020). Türk edebiyatında göçebe çingenelerde gündelik hayat ve göçebe çingene kadınları. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, *9*(23), 170-187.

Çetin, B. I. (2017). Kimlikleriyle romanlar: Türkiye'deki roman vatandaşlara yönelik sosyal içerme ulusal strateji belgesi ve birinci aşama eylem planı'nın değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *15*(1), 85-112.

Devecioğlu, A. (2007). *Ağlayan dağ susan nehir* (1.bs). İstanbul: Metis Yayınları.

Dinçer, H. (2014). *Bir çingenenin romanı* (1.bs). İstanbul: Ozan Yayınları.

Dişli, S. Ö. (2016). "Çingene" mi, "roman" mı? bir inşa süreci. *AÜDTCF Antropoloji Dergisi*, (31), 97-117.

Doğan, H. (2016). İdeolojik bir kurgu ve ötekileştirme referansı olarak 'insan doğası': Bartın romanları örneği", *AÜDTCF Antropoloji Dergisi*, (31), 141-158.

Durmaz, B. (2015). *Bir fasit daire* (2.bs). İstanbul: Can Yayınları.

Duygulu, M. (1994). Çingeneler. *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi* içinde (s. 514). C. 3. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

Duygulu, M. (2006). *Türkiye'de çingene müziği / batı grubu romanlarında müzik kültürü*. İstanbul: Pan Yayınları.

Erdoğdu, S. (2016). *Romanika çingenem* (1.bs). İstanbul: Pamiray Yayınları.

Erol, S. (2010). *Leylak mevsimi*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Fırat, M. (2016). *Çingeneliği anlamanın imkânı: Çingeneler üzerine sosyolojik bir araştırma (Malatya örneği)*. (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Elazığ.

Fraser, A. (2005). *Avrupa halkları çingeneler* (İ. İnanç, Çev.). İstanbul: Homer Yayınları.

Gökbilgin, M. T. (1977). Çingene. *İslam ansiklopedisi* içinde (s. 420-426). C. 3. İstanbul: MEB Yayınları.

Göncüoğlu, S. F. ve Yavuztürk, Ş. P. (2009). Sulukule ve çingeneleri. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (23), 113-114.

Güldürmez, S. (2016). Osman Cemal Kaygılı'nın çingeneler ve Ahmet Mithat Efendi'nin çingene romanları ışığında Osmanlı toplumundaki çingenelerin yazınsal metinlere aksi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *9*(45), 125-134.

Güneş, M. (2016). Sabahatttin Ali'nin eserlerinin kaynakları. Ankara: Hece Yayınları.

Gürpınar, H. R. (1939). Kıpti düğünü. *Gönül ticareti* içinde (s. 125-133). İstanbul: Hilmi Yayınları.

Gürpınar, H. R. (1969). *İffet* (4.bs). İstanbul: Oya Yayınları.

Gürpınar, H. R. (1947). *Hayattan sayfalar* (3.bs). İstanbul: Hilmi Yayınları.

Hancook, I. (2002). *We are the romani people*. Hatfield: University of Hertfordshine.

Harvey, D. (2009). *Sosyal adalet ve şehir* (M. Moralı, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Kaçan, M. (2014). *Ağır roman* (2.bs). İstanbul: Everest Yayınları.

Karay, R. H. (2014). Sarı bal. *Memleket hikâyeleri* içinde (s. 69-79). İstanbul: İnkılap.

Kaygılı, O. C. (1972). *Çingeneler* (3.bs). Ankara: Bilgi Yayınları.

Kaygılı, O. C. (2003a). Sulukule'deki oturanlara neden çingene diyorlar?. *Köşe bucak İstanbul* içinde (s. 189-192). İstanbul: Selis Yayınları.

Kaygılı, O. C. (2003b). Beyoğlu'nun iç açan Bülbülderesi!. *Köşe bucak İstanbul* içinde (s. 260-262). İstanbul: Selis Yayınları.

Kaygılı, O. C. (2003c). Feriköyü sokakları ve siyah çağlayan!. *Köşe bucak İstanbul* içinde (s. 178-181). İstanbul: Selis Yayınları.

Kenrick, D. (2006). *Çingeneler Ganj'dan Thames'e* (B. Tırnakçı, Çev.). İstanbul: Homer Yayınları.

Kılınç Demirvuran, G. (2007). *Kentsel ölçekte mekânsal ayrışma: Edirne çingene mahallesi örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Ankara.

Kiracı, A. Ö. (2020). *Edebiyatımızda çingeneler*. İstanbul: İlbilge Yayınları.

Koçu, R. E. (1965). Çingeneler. *İstanbul ansiklopedisi* içinde (s. 3986-4006). C. 7. İstanbul: Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.

Kolukırık, S. (2004). *Aramızdaki yabancı: Çingeneler*. (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Kurumlar Sosyolojisi Anabilim Dalı, İzmir.

Kolukırık, S. (2005). Türk toplumunda çingene imgesi ve önyargısı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, *8*(2), 1-20.

Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Trans.). USA: Oxford Blackwell.

Marsh, A. (2008). Etnisite ve kimlik: Çingenelerin kökeni. E. Uzpeder, S. Gökçen, S. Özçelik, S. Danova/ Roussinova (Der.), *Biz buradayız! Türkiye'de romanlar, ayrımcı uygulamalar ve hak mücadelesi* içinde (s. 19-28). İstanbul: Mart Yayınları.

Marushiakova, E. ve Popov, V. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu'nda çingeneler* (B. Tırnakçı, Çev.). İstanbul: Homer Yayınları.

Nemutlu, Ö. (2020). Türk edebiyatında çingenelerde müzik ve dans. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, *9*(23), 208-224.

Okely, J. (2018). Ötekinin rejiminde yersiz yurtsuzlaştırılmış ve mekânda hudutsuz kültürler (B. Kurban, Çev.). *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(18), 233-235.

Onaran İncirlioğlu, E. (2007). Genişleyen Avrupa'da "çingeneler": Orta ve doğu Avrupa'daki roman yoksulluğunun Türkiye romanları için düşündürdükleri. S. Kolukırık (Haz.), *Yeryüzünün yabancıları çingeneler* içinde (s. 55-69). İstanbul: Simurg Yayınları.

Ortaylı, İ. (1994). Sulukule. *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi* içinde (s. 70-71). C. 7. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

Ömer Seyfettin (2007). Deve. H. Argunşah (Haz.), *Bütün eserleri hikâyeler 3* içinde (s. 187-190). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Özkan, A. R. (2000). *Türkiye çingeneleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Yayınları.

Sabahattin Ali (2009). Değirmen. *Değirmen* içinde (s. 13-23). İstanbul: YKY.

Sınar, A. (2003). Yazarlarımızın gözüyle çingeneler. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (8), 143-164.

Söğüt, M. (2010). *Dolapdere kürt kediler çingene kelebekler* (1.bs). İstanbul: Heyamola Yayınları.

Sway, M. (1988). *Familiar strangers: Gypsy life in America*. Urbana: University of Illinois.

Taylan, H. H. ve Barış, İ. (2015). *Romanlar ve sosyal dışlanma*. Konya: Çizgi Yayınları.

Tekeli, İ. (1994). Gecekondu. *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi* içinde (s. 381). C. 3. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

Tekin, L. (2009). *Berci kristin çöp masalları* (12.bs). İstanbul: Everest Yayınları.

Toprak, Z. ve Yağlıdere, A. (2005). Kentlerin mekânsal kullanımında dönüşümü zor adacıklar: İzmir örnekleminde roman mahalleleri. *I. Uluslararası Roman Sempozyumu 04-06 Mayıs 2005*, Edirne.

Yılgür, E. (2006). İstanbul çingeneleri: Karşılıksız bir aşk hikâyesi. *İstanbul Dergisi*, (57), 34-39.

Yılgür, E. (2014a). Peripatetik gruplar ve kentsel mekâna ilişkin yerleşme stratejileri: Ihlamur Deresi, Küçükbakkalköy, Hasanpaşa, Unkapanı ve Kuştepe örnekleri. *Toplum ve Bilim*, (130), 189-213.

Yılgür, E. (2014b). *Geç-peripatetik roman tütün işçilerinde ücretli istihdam ve politizasyon deneyimleri*. (Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Yılgür, E. (2017a). Türkiye'de peripatetik topluluklar: Jenerik terimler ve öz etnik kategorizasyon biçimleri. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(1), 1-25.

Yılgür, E. (2017b). Kumkapı hisarında bir teneke mahallesi: 19. yüzyıl İstanbul'unda erken modern kent yoksulluğu. *İdealkent*, *8*(22), 538-576.

Yiğitler, Ş. Ş. (2018). Çocuk romanlarında çingenelik algısı ve çingene çocuk imajı. *Çocuk ve Medeniyet*, (2), 83-111.

Willems, W. (1997). *In search of the true gypsy, from englightment to final solution*. London: Frank Cass.

Elektronik Kaynaklar

Yahya Kemal Mahallesi. 24.10.2020 tarihinde arkiv.com.tr/proje/yahya-kemal-mahallesi/1123 adresinden edinilmiştir.

Kâğıthane Rehberi, 2008. 27.09.2020 tarihinde http://www.kagithane.istanbul/images/download/kagithane_rehberi2008.pdf adresinden edinilmiştir.